

*До спеціалізованої вченої ради Д 20.149.01
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»
(76000, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35)*

ВІДГУК

офіційного опонента –

**доктора юридичних наук, професора Барабаш Ольги Олегівни
на дисертацію Поліщук Тетяни Сергіївни
на тему: «Засоби формування правової культури особи в Україні»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 Право**

Аналіз рукопису дисертації і публікацій авторки дисертації за темою дослідження дозволяє висловити наступні судження та висновки.

Актуальність теми дисертаційної роботи

Дисертація Поліщук Тетяни Сергіївни присвячена дослідженню засобів формування правової культури особи в Україні, які є органічною складовою механізму захисту прав людини та сприймаються найбільш неоднозначно, породжуючи наукові дискусії як у вітчизняному праві, так і у праві зарубіжних країн.

Згідно зі ст. 1 Конституції України, Україна є правовою державою. Ідея правової держави протилежна відсутності правопорядку, який досягається завдяки адекватній правосвідомості не тільки суспільної, а й професійної, оскільки така правосвідомість передуює створенню правових норм. Поняття «правосвідомість» та «правова культура» пов'язані між собою, оскільки рівнем правосвідомості та правової активності суспільства визначається його правова культура. Високий рівень правової культури передбачає свідоме дотримання норм права, законслухняність. Відтак, здійснення необхідних заходів правового виховання, правового інформування багато в чому сприяє підвищенню рівня правової культури населення. Ефективність профілактики та в цілому роботи щодо зміцнення законності та правопорядку залежить від правового виховання молоді, боротьби з правовим нігілізмом. Люди, які володіють високим рівнем правової культури, які не є просто спостерігачами суспільних процесів – активно задіюються до вирішення соціальних проблем. Саме тому, наявність високого рівня правової культури – це своєрідна гарантія створення демократичної, правової держави, в якій є повага не тільки до правових, а й до моральних цінностей.

Актуальність теми зумовлена багатьма об'єктивними і суб'єктивними чинниками, внутрішніми і зовнішніми факторами, які на достатньо професійному рівні і досить ґрунтовно аналізуються в даній роботі (с. 24-28 дисертації), а тому не потребують додаткової аргументації. Саме цими чинниками визначається актуальність теми цього дисертаційного дослідження, метою якого є побудова концептуальної моделі правового регулювання суспільних відносин в умовах забезпечення належної правової культури їх учасників.

З огляду на це, дисертаційна робота Тетяни Сергіївни Поліщук, яка досліджує засоби формування правової культури особи в Україні, є дуже актуальною, оскільки спрямована на вирішення сучасної наукової проблеми шляхом визначення сутнісного наповнення прав людини в цілому та його окремих елементів, зокрема, правової культури суб'єктів права.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими планами і темами

Дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри права та публічного управління Закладу вищої освіти “Університет Короля Данила” за напрямками “Трансформація правової системи України в умовах розвитку правових систем сучасності (теоретико-правовий та історико-правовий аспекти)” (державний реєстраційний номер 0116U002342) та “Закономірності розвитку і функціонування правової держави” (державний реєстраційний номер 0111U006673).

Оцінка обґрунтованості та достовірності наукових положень і рекомендацій, сформульованих автором

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи та публікаціями дисертантки за темою дослідження, дозволило зробити висновки, що наукові положення, висновки і рекомендації дисертації мають високий рівень теоретико-методологічної та емпіричної обґрунтованості, вони базуються на фундаментальних положеннях сучасної теорії держави і права, демократичних засадах національного конституційного та міжнародного права, глибокому теоретичному і нормативно-правовому аналізу правової культури як правового явища. Дисертаційна робота вирізняється міждисциплінарним підходом з огляду на новий ступінь розвитку сучасної юриспруденції. Це посилює актуальність комплексного наукового дослідження концепції правової культури, засобів її забезпечення, що зумовлюється не лише необхідністю сприяти розширенню вітчизняного доробку у сфері захисту прав людини, а й потребою в науково обґрунтованих висновках.

Достовірність наведених у дисертації науково-методологічних положень та практичних висновків підтверджується значною кількістю опрацьованих праць вітчизняних і зарубіжних науковців, фактологічних даних, даних інтернет-ресурсів, ознайомленням з новітньою юридичною практикою у сфері захисту прав людини тощо. Коректність посилань на літературні джерела дозволяє чітко відокремити наукові здобутки авторки від напрацювань інших вчених, джерельно-інформаційна база дослідження містить 203 найменування.

Отримані здобувачкою результати дисертаційного дослідження, сформульовані висновки та рекомендації є науково обґрунтованими і базуються на використанні **сучасних методів дослідження**.

Зокрема: формально-логічний метод – при визначенні поняття «правової культури» та її основних рис (підрозділ 1.1); методи аналізу та синтезу – при дослідженні специфіки відображення елементів правової культури у правовій системі та її зв'язку з іншими соціальними категоріями (підрозділи 1.2, 1.3); метод порівняльного аналізу – при дослідженні впливів освіти, сім'ї та соціального середовища та засобів масової інформації на формування правової культури особи в Україні (розділ 2); системно-функціональний метод – при дослідженні внеску засобів масової інформації у розвиток правової культури (підрозділ 2.3); нормативно-догматичний метод – при аналізі нормативно-правової бази в галузі правової освіти українського суспільства (підрозділ 3.1); метод діалектики – при дослідженні способів імплементації міжнародного досвіду при формуванні правової культури України (підрозділ 3.3); метод узагальнення – при обґрунтуванні та подальшому узагальненні пропозицій щодо застосування ефективних засобів формування правової культури особи в Україні (висновки).

Практичне значення одержаних результатів визначається їх актуальністю, новизною та сформульованими загальнотеоретичними і прикладними висновками. Сформульовані у дисертації висновки, положення і пропозиції можуть бути використані: у ході проведення подальших фундаментальних, загальнотеоретичних, галузевих і прикладних досліджень з проблеми вивчення засобів формування правової культури особи в Україні, права та держави на сучасному етапі українського державотворення. Матеріали дисертації використовуються в навчальному процесі Університету Короля Данила при викладанні курсів «Теорія держави і права», «Актуальні проблеми теорії держави і права», «Правова ідеологія» (акт впровадження від 04.09.2023); в науково дослідній та експертно-аналітичній роботі Науково-дослідного інституту імені академіка УАН І.М. Луцького при виконанні наукових програм розвитку Університету Короля Данила, Прикарпатського регіону та України відповідно до плану проведення наукових досліджень, при

підготовці науково-практичних експертних висновків, зауважень і пропозицій до законопроектів в зазначеній сфері (довідка про впровадження від 08.09.2023).

Завершена логіка проведеного наукового дослідження, значна кількість опрацьованих інформаційних джерел, актуальна методика та відповідна апробація дають всі підстави стверджувати, що сформульовані у дисертаційній роботі Поліщук Т.С. наукові положення, а також висновки та рекомендації мають вагоме теоретико-методичне та практичне обґрунтування.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження

Зі змісту дисертації, опублікованих Тетяною Сергіївною наукових праць можна зробити висновок, що основні наукові положення, висновки і пропозиції сформовані авторкою самостійно, відображають особистий внесок дисертантки та характеризуються науковою новизною, яка, у формулюванні авторки, полягає в комплексному дослідженні засобів формування правової культури особи в Україні на сучасному етапі трансформації української правової системи.

Серед найбільш вагомих результатів дисертаційної роботи, що визначають наукову новизну, слід відзначити наступні, зокрема, уперше: встановлено необхідність органічного взаємозв'язку правоосвітніх, правовиховних, правоінформаційних, моральних засобів формування правової культури особи в Україні в умовах розвитку громадянського суспільства та постійного підвищення динаміки державотворчих процесів шляхом неперервної правової соціалізації особистості; встановлено та обґрунтовано необхідність удосконалення вітчизняного законодавства з урахуванням ефективності аксіологічних підходів у процесі формування правової культури людини і громадянина, а також обов'язків імплементації засобів формування правової культури при оптимізації нормативно-правової бази в галузі правової освіти.

Удосконалено: механізми теоретико-правового визначення поняття «правової культури» та виокремлення її основних рис за умови дотримання принципів наукового плюралізму і водночас визнання за правовою культурою пріоритетного права на формування аксіологічної складової правової системи держави; – правові механізми з'ясування місця та ролі структурних елементів правової культури особи у процесах правової соціалізації та інституціоналізації через закріплення за ними статусу морально-етичних еталонів правової системи; теоретико-правове розуміння зв'язку правової культури з іншими соціальними категоріями у контексті створення ефективної моделі функціонування правової системи в Україні, відкритої до динамічних

трансформацій; підходи до трактування ролі освіти у формуванні правової культури особи в умовах розвитку громадянського суспільства, за умови ефективної імплементації в освітній простір принципів еволюційності та неперервності.

Набули наступного розвитку: теоретико-правові механізми розуміння важливості внеску засобів масової інформації у розвиток правової культури шляхом виконання різних функцій медійною сферою, таких як правоосвітня, ціннісно-нормативна, правоорієнтаційна, комунікативна, попереджувальна та правосоціалізаційна; впровадження представниками державних інститутів в Україні європейських стандартів забезпечення релігійних прав і свобод для формування правової культури; способи впровадження позитивних прикладів міжнародного досвіду з метою ефективнішого формування правової культури в Україні та реалізації євроінтеграційної політики держави, з урахуванням особливостей національного правового менталітету.

Необхідно зазначити, що пропозиції, які висуває авторка у рубриці «Наукова новизна одержаних результатів» є дійсно новими. Позитивними і корисними для подальшого розвитку юридичної науки.

Повнота висвітлення і викладення сформульованих у дисертаційній роботі положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях

Основні положення, висновки та рекомендації дисертації доповідались і отримали схвалення на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та форумах, а результати дисертації висвітлені в 5 наукових публікаціях, з яких 3 статті опубліковані в наукових фахових виданнях України та 2 тези доповідей, оприлюднених у збірниках матеріалів конференцій. Наукові публікації повною мірою відображають основні результати дисертаційної роботи.

Публікації відповідають вимогам пунктів 8 і 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Зауваження до окремих положень дисертаційної роботи

Поряд з позитивною оцінкою результатів дослідження і визнанням високої наукової та практичної цінності дисертаційної роботи Поліщук Т.С., належного рівня її наукової новизни, вважаємо, що низка положень представлених у роботі потребують додаткового обґрунтування або мають

дискусійний характер, що може слугувати підставою для наукової дискусії. А саме:

1. Зі змісту дисертації випливає, що правова культура є соціальним явищем. Особистість є складовою суспільства, і у взаємодії людей відбувається обмін знаннями та цінностями. Вважаємо, що істотний внесок у створення несприятливого середовища для нормального відтворення культури та суспільних відносин вносить правовий нігілізм. Правовий нігілізм особливо поширений серед молоді і спричиняє переважно негативні наслідки як для суспільства, так і для держави. Негативне ставлення до права, рівності та справедливості призводить до слабкого залучення громадян у суспільне, економічне та політичне життя держави, зростанню злочинності, недовірі правоохоронним органам, антисоціальній поведінці, розвитку корупції, у тому числі серед посадових осіб. На жаль, в дисертації не відображено зв'язок правової культури та правового нігілізму, що є суттєвим недоліком означеної наукової розвідки. Окрім того постає питання про причини правового нігілізму і засобів правової культури, які могли б суттєво його знизити.

2. На сьогоднішній день ми є свідками та активними учасниками модернізації освіти в Україні. Спираючись на концепцію з модернізації, можемо стверджувати, що пріоритетними орієнтирами для освіти особистості є: здатність до самоорганізації, вміння відстоювати свої права, терпимість до чужої думки, вміння вести діалог, шукати та знаходити змістовні компроміси. З огляду на це постає питання, у чому полягає механізм такого виховання? Адже дисертантка на с. 88 дослідження обмежилась лише узагальненням, що правова освіта є своєрідним підґрунтям для неухильного дотримання норм чинного законодавства, правомірної поведінки особи та здобуття знань й умінь, що дозволяють правильно орієнтуватися у правовому просторі.

3. У дисертації, зокрема, в підрозділі 3.1 йдеться про такий засіб правової культури як правове виховання. Утім, із положень новизни та підрозділів дисертації не зрозуміло, що собою являє сам зміст правового виховання, який його зв'язок із правослухняною поведінкою.

4. На с. 69 дисертації авторкою слушно зазначено, що правова культура суспільства, як засвідчує проведений аналіз, взаємодіючи з іншими соціальними регуляторами, впливає на рівень правосвідомості, досконалості законодавства, організації роботи з його дотримання, стан законності й правопорядку, і саме тому є належним ідеологічним підґрунтям для ефективної імплементації правових механізмів у суспільстві. Одним із них є досягнення якісного стану юридичної охорони та захисту основних прав і свобод людини та громадянина. Показником такого стану необхідно вважати: наявність демократичного, гуманістичного, справедливого законодавства, його відповідність міжнародним правовим стандартам у сфері прав людини;

існування ефективних національних правових засобів та процедур для захисту конституційних прав і свобод; реальна можливість звернутися до міжнародних правових інституцій – *Європейської Комісії з прав людини*, Європейського Суду з прав людини. Утім, при формулюванні цієї тези варто було б врахувати, що внаслідок реформування контрольного (моніторингового) механізму ЄКПЛ на основі Протоколу № 11, положення щодо Європейської комісії були скасовані, а сама вона припинила свою діяльність і відповідно у структурі моніторингового механізму на сьогодні лишився і функціонує тільки Європейський Суд з прав людини.

5. У контексті характеристики основних нормативно-правових актів у сфері освіти, правової освіти, дисертанткою, на жаль, не було проаналізовано такі питання як реформування юридичної освіти та напрацювання у цій сфері щодо правової культури та правового виховання суб'єктів освітніх відносин. Адже, як відомо, до 31 червня 2024 року у Верховній Раді заплановано напрацювати Концепцію правового регулювання вищої юридичної освіти, яка встановить рамки подальшої нормотворчої діяльності у цій сфері. Нагадаємо, 8 листопада 2023 року Європейська комісія оприлюднила Звіт щодо України за 2023 рік, у якому, розглядаючи проблеми судочинства та прав людини, також окреслила рекомендації щодо юридичної освіти: «Високоякісна та вільна від корупції юридична освіта та підготовка фахівців у сфері правосуддя та правоохоронних органів є ключовими для зміцнення верховенства права та виконання зобов'язань щодо членства в ЄС. За останні роки в Україні здійснено низку заходів щодо вдосконалення юридичної освіти. Було прийнято та вдосконалено стандарти юридичної освіти, запроваджено стандартизовані іспити для вступу до юридичних вишів та магістратури, розроблено інституційну систему забезпечення якості. Однак прогрес був нерівномірним, і все ще потрібні наступні зусилля щодо реформ, зокрема, посилення стандартів прийому та ліцензування юридичних шкіл, забезпечення прозорого та справедливого (заснованого на заслугах) розподілу державних коштів для підготовки майбутніх юристів, модернізації навчальних програм з акцентом на етику, практичну підготовку, право ЄС та міжнародні обміни. Ці питання суттєво б збагатили зміст дисертаційного дослідження з огляду на основні аспекти унормування вищої юридичної освіти в контексті євроінтеграції (йдеться про кваліфікаційні вимоги; стандарти освіти та практична підготовка; Єдиний державний кваліфікаційний іспит (ЄДКІ); ліцензування освітньої діяльності; акредитація освітніх програм.

Проте варто наголосити, що вказані недоліки і наведені зауваження в основному вказують на дискусійні моменти або мають рекомендаційний характер й не є суттєвими та не заперечують загальну позитивну оцінку

дисертації Поліщук Т.С., як ґрунтового дослідження, що містить наукову новизну та має теоретико-методологічну, а також практичну цінність.

Відповідність дисертаційної роботи встановленим вимогам

За своєю структурою, обсягом та оформленням дисертація відповідає вимогам, передбаченим «Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12.07.2019 р.) і «Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Назва дисертації відображає її зміст, що, своєю чергою, свідчить про досягнення сформульованої мети та вирішення поставлених авторкою завдань дослідження. Робота вдало ілюстрована додатками, що підкреслюють її праксеологічну значущість. За кожним розділом дисертаційної роботи і за роботою в цілому зроблено ґрунтовні висновки, одержані авторкою особисто. Оформлення і зміст дисертаційної роботи відповідають вимогам, що висуваються до дисертацій, поданих на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Загальний обсяг дисертації складає 209 сторінок, з них основний текст 169 сторінок. Список використаних джерел налічує 203 найменувань і займає 21 сторінку. Три додатки займають 4 сторінки.

Загальний висновок про відповідність роботи встановленим вимогам

Дисертаційна робота Тетяни Сергіївни Поліщук на тему: «Засоби формування правової культури особи в Україні» є актуальним, самостійно виконаним та завершеним науковим дослідженням. Отримані результати та висновки є належно обґрунтованими, містять наукову новизну, мають теоретичне та практичне значення. Авторкою запропоноване нове розв'язання важливого наукового завдання, що виявляється в осмисленні природи засобів формування правової культури, науково-практичних рекомендацій щодо їх

регламентації на законодавчому рівні в умовах трансгуманізму та антропологізації права.

Зміст дисертації відповідає паспорту спеціальності 081 Право.

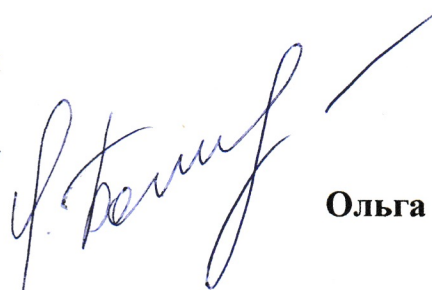
Результати проведених здобувачем досліджень відповідають темі дисертації.

Фактів академічного плагіату не виявлено.

Зазначене засвідчує, що за змістом, актуальністю, оформленням, підходами до вирішення наукових проблем, теоретичним та прикладним значенням отриманих результатів дисертаційна робота на тему: «Засоби формування правової культури особи в Україні» за своєю структурою, обсягом та оформленням відповідає спеціальності 081 Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12.07.2019 р.) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44., а її автор – Тетяна Сергіївна Поліщук заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент:

Доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри загально-правових
дисциплін Інституту права
Львівського державного університету
внутрішніх справ

Ольга БАРАБАШ

« » червня 2024 року

Підпис проф. О. Барабаш
засвідчую:
Проректор МОН України

О. Балабаш